EKSLİBRİS BASKI TEKNİKLERİ ve EKSLİBRİS YARIŞMALARINA HAZIRLIK SÜRECİ

Hasip PEKTAŞ[1]

Ekslibris, kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yapıştırdıkları üzerinde adlarının ve değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu tasarımlar, baskıresimlerdir. Kitabın kartviziti ya da tapusu da denilebilir. Kitap sahibini tanıtır, onu yüceltir ve kitabı ödünç alan kişiyi geri getirmesi konusunda uyarır. Sözcük olarak *"...'nın kitaplığından"* anlamına gelir. Bir ihtiyaç grafiği olarak doğmasına karşın, estetik kaygılarla yapılan özgün yapıtlardır. Sanatı, insanın elleri arasına, kitapların içine kadar getirir, onun büyüleyici sıcaklığını hissettirir.

Görsel 1. Kitap kapağının içine yapıştırılmış bir Ekslibris

Ekslibris'in işlevi, kitap sahibini betimlemesi ve kitabı ödünç alan kişiyi geri getirmesi konusunda uyarmasıdır. İkinci işlevi ise sanatçılar ve koleksiyoncular arasında önemli bir değiş tokuş objesi olarak kullanılmasıdır. Ve elbette bir sanat eseri olarak bulunduğu mekanlarda ruhumuzu zenginleştirmesi de diğer işlevidir. Bu işlevlerini yerine getirebilmesi için ekslibrisler çoğaltılması ve numaralandırılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ekslibrise ilgi duyanları, ekslibris tasarlamak isteyenleri teknik yönden bilgilendirmek ve yapılan yarışmalarda görülen bazı hatalara dikkat çekmektir. Hataları aza indirmek, çalışmaya odaklanmaya, onu önemsemeye ve kuralları dikkate almaya bağlıdır.

Ekslibris için bir malzeme sınırlaması yoktur. Resim sanatının, baskıresimin, grafik tasarımın tüm olanakları ekslibriste de kullanılabilir. Ekslibris, tamamen estetik kaygılarla yapılan, baskıresim teknikleriyle olduğu kadar yeni teknolojiler kullanılarak da çoğaltılan ve geniş bir kitleye sanatın yayılmasını sağlayan bir disiplindir. Yaratım sürecine bakıldığında resim sanatı içinde görünür; işlevsel yanına bakıldığında ise bir grafik tasarım ürünü olarak kabul edilebilir.

[1] Prof. Dr., Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü. hasipp@ttmail.com

Görsel 2. Alexei Bobrusov, Rusya, Metal Gravür (C3) bir ekslibris

Ekslibris sanatçıları ve tasarımcıları, 1958 yılında Barselona Uluslararası Ekslibris Kongresi'nde kabul edilen ekslibris baskı tekniklerini ve bunları ifade eden simgeleri bilirler. Ekslibiris tasarımcıları, çalışmalarını çoğaltmak için daha çok metal gravür (C3), kuru kazıma (C4), akuatinta (C5), mezotint (C7), plastik gravür (C8), ağaç gravür (X2), linolyum baskı (X3), litografi (L) gibi geleneksel baskı teknikleri yanında serigrafi (S1), offset (P7), fotograf (P8), tipografi (T), bilgisayar destekli tasarım (CGD) gibi modern teknikleri de kullanmaktadırlar.

Bilgisayar, geleneksel baskı tekniklerinden çok da farklı değildir. Esas olan dengeli bir kompozisyon yaratmak, resim yazı ilişkisini iyi kurmaktır. Elle yapılan bir taslak ya da bir görüntü taranarak resim işleme programları ile gereken değişiklikler (küçültme, büyültme, renk ekleme, istenmeyen bölümleri çıkarma, vb.) yapılabilmektedir. İstenilen bir yazı karakteri eklenebildiği gibi özgün, kaligrafik bir el yazısı da yerleştirilebilir. Tasarımcının teknik yönden usta olması yeterli değildir, esas olan estetik beğenisinin gelişmesi, renk ve biçim uyumunu sağlayacak yetkinliğe kavuşmasıdır.

Görsel 3. Hasip Pektaş, Türkiye, Bilgisayar Destekli Tasarım (CGD) bir ekslibris

Görsel 4. Serpil Kaptan, Türkiye, Linolyum Baskı (X3) bir ekslibris

Bilgisayar günümüzde yaygın olarak kullanılan bir araçtır. Bazı kişilerin küçümsemesi, benimsememesi onun varlığını ya da onunla yapılanları ortadan kaldırmaz. Pek çok sanatçı bilgisayar kullanarak sanatını sürdürmekte; hatta boya, tiner kokusundan kurtulduğunu bile ifade etmektedir. Bir yönüyle spontan oluşumlara fırsat vermiyorsa da, kalemin basıncını tam göstermiyorsa da gelişen teknolojilerle, yeni programlarla sınırsız olanağı sanatçının, tasarımcının önüne sermektedir. Örneğin wacom tabletler üzerinde kursun kalem hassasiyetinde çizimler yapılabilmekte, mevcut programlar sayesinde milyonlarca renk alternatifi, fırça çeşitliliği yaratılabilmektedir. İyi ve yerinde kullanan için bilgisayar faresi bir kalemdir, bir fırçadır. Böyle olunca da tümüyle estetik kaygılarla yapılan, içinde emek ve sabır olan, geleceğe kalacak nitelikteki bir CGD (Computer Generated Design) ekslibrisi, geleneksel baskı teknikleri ile çoğaltılmış ekslibristen aşağı düşünemeyiz. Ekslibris koleksiyoncularının çoğunluğu geleneksel ekslibris toplamaya yönelirken CGD ekslibrislere de ilgi artmaktadır; siparişler alınmaktadır.

Görsel 5. Josev Weiser, Çek Cumh., Plastik Gravür (C8) ekslibris kalıbı ve baskısı

Ekslibris tasarımcısı iki yöntemle ekslibris yapar. Ya sipariş alarak ya da kendince uygun gördüğü kişi ya da kuruluşa hediye olarak ekslibris yapar. Tamamen sanatsal kaygılarla; bir sanat eseri yaratır gibi, konusuna, kompozisyonuna, biçimine, dengesine, tekniğine özen göstererek çalışır. Yaptığı kişinin ilgilerini dikkate alır. Eğer sipariş almıssa yaptığı taslakları gösterir. Beğenilen çalışmayı, istenilen sayıda ve istenilen teknikle çoğaltır. Çoğaltma sayısı sipariş verilen sayıdan fazla olmalıdır ki sanatçı o çalışmasını yarışmalara, değiş-tokuş için diğer koleksiyoncu ve sanatçılara gönderebilsin ya da sergileyebilsin.

Ekslibrislerin altına sırayla tekniğinin kodu (C3+C5/col.), baskı sayısı (2/50; soldaki sayı kaçıncı baskı olduğunu, sağdaki ise kaç adet basıldığını gösterir.), sanatçının adı veya imzası ve yapım yılı yazılmalıdır. Baskı sayısının bilinmesi ekslibrisi değerli kılar. Fotokopiler, çizim ve taslaklar ekslibris olarak kabul edilmezler.

Görsel 6. İlknur Dedeoğlu, Türkiye, Metal Gravür ve Akuatinta (C3+C5) bir ekslibris. Baskı sayısı 75.

Bu küçük resimlere ekslibris sözcüğü ile adına ekslibris yapılan kişi ya da kuruluşun adının eklenmesi başlı başına bir tasarım sorunudur. Eğer kullanılan yazı doğru yerde ve uygun büyüklükte değilse rahatsız eder, ekslibrisi olumsuz etkiler. O nedenle çok denemek, uygun alanı bulduktan sonra yerleştirmek gerekir. Yazı ne okunamayacak kadar küçük ne de resmin önüne geçecek kadar büyük olmalıdır. Resmin bir parçası, bir çizgi ya da leke olarak kalmalı ama işlevini de yerine getirmelidir.

Organize edilen uluslararası yarışmalarda ve jüri değerlendirmelerinde yarışmacıların özensizliğinden kaynaklanan bazı sorunlarla karşılaşılmaktadır. Ekslibrise gönül verenlere, ekslibrisi ilk defa yapanlara, ekslibris yarışmalarına katılacaklara bazı hatırlatmalar yapmakta yarar vardır. Titiz hazırlanmış yarışma şartnamelerinde herşey detaylı açıklanmaktadır. 2003 yılında yapılan 1. Uluslararası Ekslibris Yarışması'nın jüri başkanı ekslibris koleksiyoncusu Luc Van den Briele, “1. Uluslararası Ekslibris Yarışması-Ankara 2003 Koşulları: Diğer Yarışmalar İçin Bir Model” başlıklı katalog yazısında; “Bu koşullar büyük özenle hazırlanmış ve Dünya Ekslibris Dernekleri Federasyonu FISAE’nin standard yarışma koşullarının oluşturulmasına bir ilk adım görevini üstlenmiştir.” ifadeleri, şartname hazırlamanın önemini anlatmaktadır.

Koşulların iyi hazırlanması yarışmanın bütünlüğü için yeterli değildir. Esas olan katılımcıların bu koşulları dikkatli okuyup, uygulamasıdır. Daha iyi olmak ve özellikle de doğru temsil etmek konusunda çaba gösterilmelidir.

1. Yarışmanın bir konusu varsa, ciddi bir araştırma sonrasında, amaca uygun tasarım yapılmalıdır. Konulu bir yarışmaya ilişkisiz bir ekslibris göndermek, yarışmayı önemsememek ve iddiasızım demektir.

2. Ekslibris sahibini betimlemek amacıyla yapılır; içinde mutlaka "yaşayan bir kişi" ya da "kuruluş" adı ile "Ekslibris", ("Ex-libris", "Exlibris") sözcüğü yer almalıdır. Ekslibris yerine "…. nın kitaplığından " sözcüğü de kullanılabilir. İşlevini yerine getiremeyeceği için ölmüş birinin adına ekslibris yapılamaz.

3. Ekslibrisler kitaplara yapıştırılacağı düşünülerek küçük boyutlu tasarlanmalıdır. Ekslibris görselinin uzun kenarı 12-13 cm'yi geçmemelidir. 1 cm bile ekslibris olabilir ama A4 boyutunda olursa ekslibris işlevini yerine getiremez.

4. Ekslibrisin baskı kağıdı boyutunun A5 (210x148 mm)'den büyük olmamasında yarar vardır. Ekslibrisler, müzelerde ve koleksiyonlarda A5 boyutunda kutularda saklanmaktadır. Çok küçük kağıtlara basılanların yeniden A5 kağıtlara yapıştırılması gerekeceği dikkate alınmalıdır. Ayrıca etrafında boşluk (paspartu) olan çalışmalar hem yarışma jüri değerlendirmesinde hem de sergilerde daha iyi algılanacaktır.

Görsel 7. Viladimir Suchanek, Çek. Cumh., Litografi (L) bir ekslibris

5. Ekslibrisler mutlaka kaliteli kağıtlara basılmalıdır. A4 toprak kağıda ya da dekoratif dokulu, parıltılı kağıtlara basmak ekslibrisin etkisini zayıflatır. Baskının kenarlarını yakmak ise çalışmayı kiçleştirir.

6. Yarışma düzenlemenin, katalog hazırlamanın zorluğu dikkate alınmalı; ekslibrislerin arkasına mutlaka gerekli bilgiler yazılmalıdır. Arkasına okunaklı olarak sanatçının adı, doğum yılı, tekniğinin kodu, yapım yılı, ekslibrisin boyutu (kağıdın boyutu değil) ve kimin adına yapıldığı (sahibi) yazılmalıdır. Bazı yarışmalarda konunun da yazılması istenir.

7. Ekslibris üstünde sahibinin isminin sadece baş harfleri kullanılmışsa, arkada açık adı da belirtilmelidir. Latin alfabesi dışında bir alfabe kullanılmışsa, baskının arka yüzünde sahibinin adı Latin alfabesi ile yazılmalıdır.

8. Katılımcılar, yarışmanın son katılım tarihi beklemeden, biraz planlı hareket ederek 10-15 gün önceden ekslibrislerini gönderilmelidirler. Postada olabilecek gecikmeler dikkate alınmalıdır. Jüri toplantısından sonra gelen ekslibrisler dikkate alınmaz. Ödül alacak düzeyde de olsa çalışma zamanında ulaşmamışsa katılımın bir anlamı olmamaktadır.

9. İnternet ortamında rahatlıkla bulunabilen word ya da pdf yarışma katılım formlarının bilgisayarda doldurulmasında yarar vardır. Özellikle e-posta adreslerinin hatasız yazılması önemlidir. Bu formlar katılımcı hakkında iletişim, adres gibi gerekli bilgi ve kısa özgeçmiş içindir. Katılımcıların sayfalar dolusu özgeçmiş göndermesi, hatta katalog göndermesi sadece egosunu tadmin eder. İstendiğinde jüriye göstermek veya kataloğa koymak için bir paragraflık özgeçmiş yeterlidir.

10. Zarf içindee zarflara konulmuş, poşenlenmiş, bolca da bantlanmış bir zarfın açılmasının zaman alacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Dosyalanacağı dikkate alınarak A4 boyutundaki katılım formu katlanıp içine ekslibrisler konulabilir, varsa A5 boyutunda bir mukavva desteğiyle birlikte ya da baloncuklu zarfla gönderilmelidir

Unutulmamalıdır ki yaptıklarımız geleceğe kalacaktır ve bizi temsil edecektir. Tasarımcının başarılı ya da başarısız olması kişisel çabasına bağlıdır.

Görsel 8. Christine Deboosere, Belçika, Fotograf (P8) bir ekslibris

Ekslibris için estetik yetkinlik çok önemlidir. Onun geleceğe kalması, konusuna, anlatım biçimine ve özgünlüğüne bağlıdır. Yukarda yer alan ekslibris örnekleri, teknik ve estetik yönden örneklik edebilecek türde oldukları için seçilmiştir. Yarışmalarda da seçilebilmek için belli ilkelere, kurallara dikkat etmek gerekmektedir.

Henüz yeni yaygınlaşmaya başlayan bu sanatın ülkemizdeki meraklıları gibi koleksiyoncuları da çok fazla değildir. Fakat kitap tutkunları ile kütüphanesinden ödünç alınıp geri getirilmeyen kitaplara önlem olarak ekslibris yaptıranlar her geçen gün artmaktadır. Kitap sahipleri, koleksiyoncular ve sanatçılar, ekslibrise gönül verdiği sürece bu gelenek diğer ülkelerde olduğu gibi bizde de yerleşecek ve yaygınlaşacaktır.

KAYNAKÇA

BRIELE, L. V. den. (2003). **“1. Uluslararası Exlibris Yarışması-Ankara 2003 Koşulları Diğer Yarışmalar İçin Bir Model.”** 1. Uluslararası Exlibris Yarışması Kataloğu. Ankara: AED.

DENLİ, S. (2004). **“Exlibris tasarımında tipografi ve kaligrafi kullanımı "tipografik ve kaligrafik exlibris uygulamaları"**. (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi-144293). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

ERİNÇ, S. M., (1996). **“Bir Sanat Dalı Olarak Ekslibris”.** Anadolu Sanat Dergisi. Sayı: 5, s. 69-73.

HOPF, A.- HOPF, A. (1980). **“Die Kunst des Exlibris”.** München: Mahnert-Lueg Verlag.

İSTANBUL EKSLİBRİS DERNEĞİ. **“Ekslibris Baskı Teknikleri ve Simgeleri”.** Erişim tarihi: 25.09.2018.
http://www.aed.org.tr/tr/ekslibris-baski-teknikleri-ve-simgeleri/

KAYNAR, A. (1998). **“Kaynak ve dayanaklarıyla Exlibris ve Bir Örnek Sanatçı: Hasip Pektaş”.** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-191034). Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi.

KEENAN, J. P. (2003). **“The Art of the Bookplate”.** New York: Barnes &Noble Books.

OKUR, G. (1998). **“Exlibris ve İletişim”.** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-73582). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

PEKTAŞ, H. (2014). “**Ex-libris in Turkey”**. Erişim tarihi: 25.09.2018.
http://exlibrist.net/index.php/exlibrist/article/view/7

PEKTAŞ, H. (2017), “**Ekslibris”**. İstanbul Ekslibris Derneği Yayınları. 4. baskı, İstanbul.